

ze už několikrát a v různém kontextu zmiňovanému potenciálnímu mezigeneračnímu konfliktu, ke kterému dle některých autorů má populační stárnutí vést. Jonas Edlund a Stefan Svallfors zjišťují, zda jsou rozdílné postoje sociálních tříd k nastavení sociálních politik ve Velké Británii a Spojených státech amerických nahrazovány odlišnými postoji kohort. Své výzkumné otázky zodpovídají pomocí příjemně jednoduchého analytického postupu založeného na srovnání průměrů několika postojových indexů. Vzniklý text je ucelenou a konzistentní kapitolou, ve které je úroveň empirické části plně v souladu s nároky výzkumné otázky. Jejich analýzy přesvědčivě ukazují, že ani v jedné zemi nedochází k nárůstu mezikohortních rozdílů v postojích. Ve Velké Británii sice identifikovali sblížování postojů sociálních tříd, kohortní rozdíly však zůstávají stabilní.

V epilogu Robert B. Hudson uzavírá celou knihu představením hlavních znaků sociálních a dalších politik USA a seznamuje tak evropského čtenáře s odlišnostmi amerického prostředí. Jde o solidně zpracovaný text prohlubující pochopení amerického i evropského prostředí. Funkci pohledu odjinud však až tak zcela neplní, protože USA je součástí analýz i v několika dalších kapitolách knihy. Autor stručně zpracovává i některá zjištění jednotlivých kapitol, přesto bych od závěrečné kapitoly očekávala hlubší shrnutí celé publikace. Knize z mého pohledu chybí závěr editorů, který by obsahoval obecnější závěry podněcující další diskuzi a tím i lépe zužitkoval bohatá a podstatná empirická zjištění jednotlivých autorů. Společným zjištěním je především to, že přes zvyšující se podíl seniorů v populaci má samotný věk a generační příslušnost jen relativně slabý vliv na nastavení politik i individuální jednání, mnohem podstatnější jsou faktory strukturální a institucionální. Autoři nenacházejí žádnou empirickou evidenci eskalace mezigeneračního konfliktu, kterým bývá diskuze o dopadech stárnutí často vyostřována.

Jako celek je kniha zdařilým příspěvkem do problematiky populačního stárnutí v kontextu nastavení státních politik. Použití termínu postindustriální demokracie v jejím názvu může evokovat zpracování neaktuálnější situace, většina autorů však používá relativně starší data z 80. a 90. let dvacátého století. Termín postindustriální je spíše vyjádřením geografického zaměření knihy na země OECD či EU. Neúplná aktuálnost dat také znamená, že kniha nereflektuje možné proměny v souvislosti s nedávnou ekonomickou krizí a poměrně radikální škrtů ve veřejných výdajích, ke kterým v těchto letech došlo. Přes tuto výhradu jde o užitečnou četbu, zejména pro čtenáře zabývající se nastavením penzijních politik států a jejich souvislostmi.

Marcela Petrová Kafková

Zora Bútorová a kolektív: Štvrtý rozmer tretieho veku. Desať kapitol o aktívnom starnutí

Bratislava, Inštitút pre verejné otázky (IVO) 2013, 368 s.

Poslední měsíc roku 2013 se objevila na pultech knihkupectví nová publikace od slovenských sociologů zabývajících se konceptem aktivního stárnutí. Kniha byla poprvé prezentována 5. 12. 2013 v Inštitúte pre verejné otázky v Bratislavě (dále jen IVO) a na jeho stránkách je taktéž v plnotextové verzi volně ke stažení.

Kniha už sama o sobě je přínosem pro zpracování a poznání problematiky týkající se stárí, seniorů a aktivního stárnutí. Vychází z dlouholetých výzkumů, které se orientovaly na životní postoje k nejstarší generaci a životní postoje a způsob života nejstarší generace. Dále pak zkoumali veřejné povědomí o konceptu aktivního stárnutí před rokem 2012, který byl Evropskou unií vyhlášen za Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity. Není

zde opomenuto ani postavení seniorů na trhu práce a jejich ekonomické zabezpečení.

Ve veřejném diskurzu se o seniorech málo hovoří, a pokud už se tak děje, tak převážně v souvislosti s násilím páchaným na seniorech (napadení, vražda, okradení) či výši starobních důchodů. Nedostatek informací o každodenním životě si lidé neuvědomují – podle slov Noama Chomskyho lidé neví, co se kolem nich děje, a bohužel ani neví, že o tom neví. Publikace slovenských sociologů se – společně s dalšími publikacemi (viz např. recenze L. Vidovičové a M. Petrové Kafkové v tomto čísle) – snaží tuto trhlinu zacelit. Jak píše sama Zora Bútorová v předmluvě, kniha se opírá o „... tzv. tvrdé údaje z demografické či ekonomické statistiky, ale aj mäkké údaje z domácich i medzinárodných sociologických výskumov...” (s. 15). Na stránkách IVO je k publikaci poznamenáno, že se jedná o čtení pro širokou veřejnost bez ohledu na věk a sociální postavení. Už při letném listování knihou však může čtenář zaskočit množstvím grafů a tabulek, kterými je publikace vybavena. Může tak vzniknout dojem, že se nejedná o sociologickou publikaci, ale o statistickou ročenku.

Autoři vychází z dlouholetých výzkumů IVO, které jsou nejčastěji porovnávány s výsledky Eurobarometru zkoumajícího různé sociologické otázky v 27 státech Evropské unie. Čtenář se však o kvantitativních empirických výzkumech IVO dozví pouze roky, kdy byly realizovány, jaké otázky byly pokládány a které věkové kategorie byly osloveny. Ostatní parametry výzkumu, jako je např. počet respondentů, sociodemografické podmínky, poměr zastoupení mužů a žen či způsob výběru vzorku respondentů, nejsou v publikaci popsány. Co je velmi zajímavé a publikaci oživuje, jsou doslovné citace od informátorů, pro lepší přehlednost vždy ohraničené rámečkem. Jen není jisté, koho si má čtenář představit pod označením „spontánní odpověď anonymního respondenta“ (použité např.

na s. 31 a s. 315). Pravděpodobně se publikace opírá taktéž o určitá data z kvalitativních rozhovorů. Škoda že ani ty nejsou v publikaci blíže specifikovány.

Jak z názvu vyplývá, kniha je rozčleněna do deseti kapitol. Až do sedmé kapitoly se jedná o statistická data zobrazená v grafech a tabulkách, které ukazují odpovědi na jednotlivé otázky. Těmto výsledkům nelze upřít jejich užitečnost, ale vlastní sociologickoanalytický text v podstatě začíná až od s. 227. V první kapitole jsou popsány různé diskriminační problémy, které seniorům (a nejen jim) sťažují každodenní život. Nejčastěji se jedná o tzv. ageismus, tedy znevýhodnění na základě věku, a další zmiňovaný je např. lookism, tedy diskriminace na základě vzhledu. Myslím, že by tato kapitola měla být použita někde ke konci publikace, neboť odhaluje jádro problémů sociálního postavení nejstarší generace.

Ve druhé kapitole autorky Jarmila Fildelfiová a Bernardína Bodnárová rozebírají otázku stárnutí populace na Slovensku. Kapitole je v knize věnována zvláštní pozornost. Slovensko je dnes nejmladší zemí Evropské unie, tedy zemí s nejnižším počtem lidí v seniorském věku. Avšak do roku 2050, tedy za dvě generace (myšleno dle demografického členění), se má stát naopak nejstarší zemí Evropy. Otázka aktivního stárnutí a způsobu života seniorů je tedy důležitá, a jak Z. Bútorová v předmluvě poznamenává: „Problematika aktívneho starnutia sa v politickom prostredí na Slovensku pomerne dlho podceňovala a od-súvala.“ (s. 13) Teprve v roce 2013 byly vydány tři strategické dokumenty řešící tuto problematiku, a to *Stratégia aktívneho starnutia*, *Akčný plán naplňania stratégie aktívneho starnutia* a *Národný program aktívneho starnutia na roky 2014–2020* (s. 13). Bútorová však poznamenává, že stále chybí lidský přístup a „Medzi neraz vznešenými a progresívnymi cieľmi proklamovanými ‚na papierí‘ a medzi realitou fungovania spoločnosti, jej inštitúcií i jednotlivcov často exis-

tuje rozpor, ba neraz aj priepašť.“ (s. 14) Vzhledem k počtu strategických dokumentů možná autoři zvolili název publikace právě *Štvrtý rozmer...* a tím chtěli poskytnout další návody na řešení situace.

V dalších kapitolách autoři a autorky rozebírají jednotlivé složky života seniorů. Třetí kapitola se zabývá věkem, zdravím a vlivem aktivního stárnutí na vylepšení zdravotního stavu, jak po fyzické, tak po psychické stránce. Čtvrtá kapitola se věnuje všeobecněji životním etapám a věku z pohledu široké veřejnosti. Zde je zmíněn mimo jiné silný vliv médií v procesu šíření zaužívaných, většinou negativních stereotypů a lidé si často ani neuvědomují, jaký mají dopad na jejich každodenní život a „svobodné“ rozhodování. Zvrátit léty zaužívané názory, které neprospívají, je v mnoha případech cesta na dlouhou trať.

Pátá kapitola se věnuje odchodu do důchodu. Zde je zajímavé to, že mladší generace nejsou nakloněny tomu, aby člověk dosáhnuvší věku odchodu do starobního důchodu zůstal v aktivním pracovním procesu. A to je oblast, která seniorům mimořádně pomáhá v tom, aby zůstali integrováni ve společnosti. O postavení seniorů na trhu práce blíže pojednávají šestá a sedmá kapitola publikace. Stěžejní informací, která se nese celou publikací, je zdůraznění nutnosti práce pro člověka, a to v každém věku. U seniorů je to ještě důležitější, neboť jejich psychická a fyzická odolnost není natolik silná, aby dokázala dlouhodoběji odolávat inaktivitě.

Osmá kapitola se věnuje překročení prahu do třetího věku, tedy do důchodu. Zde je zajímavé srovnání způsobů uvažování důchodců, tedy lidí, kteří stojí za tímto prahem, s tzv. „předdůchodci“, tedy lidmi stojícími těsně před prahem odchodu do starobního důchodu. Jedná se tedy stručněji řečeno o realitu versus deklarované normativní představy. Věkový rozdíl může být téměř zanedbatelný, tedy do pěti až deseti let, ale názory jsou rozdílného charakteru. Určitá shoda nastává u lidí, a to téměř

bez ohledu na věk, kteří aktivně pracují, a u lidí, opět bez ohledu na věkovou kategorii, kteří jsou nezaměstnaní. Např. u lidí v důchodu je na prvním místě bez ohledu na pohlaví nejvíce pozitivně vnímána možnost mít více volného času pro sebe (s. 281). Avšak u lidí těsně před důchodem se tato výhoda důchodového věku ocitá až na třetím místě; na první místo řadí možnost věnovat se rodině (s. 275). Téměř polovina lidí se těší na důchod. Tento pocit bývá o trochu častější u žen, jak publikace dokládá. Ženy se v průměru dožívají vyššího věku než muži a toto je důsledek většího podílu žen seniorek bez manžela, u kterých tento stav zvyšuje pocit osamělosti a neužitečnosti. Jejich těšení se na důchod tedy nezřídka končí zklamáním z reality.

Devátá a předposlední kapitola je věnována starším lidem a soukromé sféře. Jedná se převážně o rozbor rodinného života a finanční situace seniorů. V desáté kapitole se Zora Bútorová zamýšlí nad možnými východisky stárnutí populace, která by za pomoci aktivního způsobu života zvýšila společenský status seniorů.

Už z názvu publikace je patrné, že půjde o rozbor konceptu aktivního stárnutí. S komplexní definicí se však setkáváme až na s. 265 (osmá kapitola). Zvolila bych proto prohození první a osmé kapitoly, aby bylo vysvětlení a následné pochopení problematiky systematictější. V tomto případě je v první kapitole čtenáři poskytnuto řešení společenských problémů zástupců nejstarší generace, které by mohlo být uvedeno až po rozboru dílčích otázek jejich života, ale ještě mu není jasné, co přesně aktivní stárnutí, o kterém publikace pojednává, znamená.

Přínos této publikace je nepochybný. Většina publikací ze sociologie stárnutí se zabývá převážně nežádoucím postojem společnosti k seniorům, kdežto v této publikaci se kolektiv slovenských sociologů zamýšlí a pokládá otázky také na vrub seniorům: Pečují o své zdraví dostatečně?

Snaží se udržovat aktivní způsob života? Anebo spíše svým chováním podporují negativní stereotypy uzavírání se před okolním světem (např. teorie bezrolové role či teorie odloučení)?

Autoři konstatují, že východiskem z nastávající tzv. stříbrné revoluce je umožnit seniorům aktivní vstup na trh práce, tj. poskytnout jim podmínky, které by ulehčovaly jejich situaci či stíraly handicapy vůči mladší generaci, díky čemuž by senioři mohli využít své přednosti, kterými mladší spolupracovníci nedisponují (zkušenosti, životní ponaučení, možnost srovnání na základě vlastního prožití ad.). Je mylné se domnívat, že se život v důchodu může diametrálně odlišovat od předcházejících životních etap, neboť: „Hodnotové struktury a orientace člověka se totiž utvářejí oveľa skôr, v jeho tzv. formatívnom období (t.j. vo veku 10–25 rokov) a sú relatívne rezistentné voči zmene. Tu jednoducho platí ľudová múdrosť: „čo sa za mlada naučíte, v starobe akoby ste našli.“ (s. 287) Na stáří je tedy nejvhodnější se připravovat už „od narození“.

Veronika Macková

Morten A. Pedersen: *Not Quite Shamans: Spirit Worlds and Political Lives in Northern Mongolia*

Ithaca, London, Cornell University Press 2011, 272 s.

Morten A. Pedersen na sebe upozornil již jako student hojně citovanou statí „Totemism, Animism and North Asian Indigenous Ontologies“ (*Journal of the Royal Anthropological Institute* 2001, 7 (3): 411–427). Tento článek předznamenal badatelsko-další teoretické směřování, tedy fakt, že patří k předním proponentům tzv. „ontologického obratu“ v antropologii. Ten čerpá z mnoha zdrojů, z nichž mezi dominantní patří například současná sociologie vědy. Za svou konkrétní podobu ale zřejmě nejvíce vděčí dílu Eduarda Viveirose de Castra,

zejména jeho dnes již klasickému článku „Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism“ (*Journal of the Royal Anthropological Institute* 1998, 4 (3): 469–488). Formou reflexivní inspirace totiž „ontologický obrat“ využívá principy, které Viveiros de Castro spojil s amazonským perspektivismem – představou, že neexistuje jeden svět, který je uchopován z pohledu různých kultur, nýbrž multiplicita světů, které generují úhly pohledu na sebe sama. Je-li v určitém smyslu dominantním, byť často nepřiznaným paradigmatickým současně antropologie multikulturalismus a jeho siamské dvojče mononaturalismus, pak pro perspektivismus a antropologii po „ontologickém obratu“ je to *multinaturalismus*.

Taková koncepce přináší celou řadu výhod, například osvobozuje antropologii od věčného problému „zjevně iracionální víry“ a s ním spojeným dilematem „jak brát informanty vážně“. Problémů ovšem ontologický argument přináší zřejmě ještě mnohem více. Není „ontologie“ jen jiným výrazem pro „kulturu“? Jak si poradit s mnohostí možných světů a jak chápat hranice mezi nimi? Negeneruje „ontologický obrat“ špatnou filozofii spíše než dobrou antropologii? A vůbec, nebylo už „obratů“ v sociálních vědách dost? Protagonisté „ontologického obratu“ jsou ovšem vysoce reflexivní. Považují jej za experimentální heuristický nástroj spíše než za fixní teoretický rámec a na plejádu kritických otázek nabízejí v debatách posledních let celou řadu netriviálních odpovědí.

Bez ohledu na sofistikované výměny názorů ovšem zajímá řadu badatelů jiná otázka: Jak vypadá „ontologický obrat“ v antropologické praxi? Pro antropologii je použitelnost teoreticko-metodologických rámců v etnografii tím, čím je pro jiné disciplíny například klinická praxe – základním prubířským kamenem. Na rozdíl od přírodních věd je přitom „královským žánrem“ etnografie, či jejím hlavním formátem výstupu, stále ještě monografie. Proto byla monografie Mortena A. Pedersena mnohý-